

פרשת בראשית: "כח מעשיו הגיד לעמו"

שאלתו של ר' יצחק המובאת ברש"י הראשון לתורה – מדוע מתחילה התורה מבראשית ולא מ'החודש הזה לכם' שהיא מצווה ראשונה שנצטוו בה ישראל – היא שאלה שמבקשת להצדיק קיומה של פרשיה אגדית הסותרת לכאורה את המטרה הכללית המובהקת של התורה כספר מצוות. ובלשונו של רבינו בחיי: "ועל כן חייבה החכמה שתתחיל התורה בחדוש העולם להגיד לעמו כח מעשיו, ומפני שכל שרשי האמונה נסמכים ונשענים על אמונת החידוש... חידוש העולם מחייב ההשגחה, וההשגחה מחייבת העונש והשכר, ומחייבת את הנבואה, ומתוך הנבואה תבוא התורה, ואם כן מוכרח היה להתחיל התורה בחידוש העולם."

זו גם דעת רש"י בעקבות ר' יצחק: רק אם נדע שהעולם איננו קדמון ונטול בעלים, נבין שבעליו של העולם – הקב"ה שבראו – נותר בתמונה, ונדע שהוא מושגח ומונהג ואינו בשליטה לא שלנו, ולא של עמים אחרים. ולכן, גם האחריות המוסרית אינה חלה עלינו. "ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו". העולם שלו, והוא עושה בו כבתוך שלו, ואין לנו שום יכולת לא להתערב בכך ולא להשפיע.

שאלות דומות לשאלה זו נשאלות במדרשים אחרים שלא הובאו על ידי רש"י וכל אחת מהן מציגה קושי אחר ותירוץ שונה. בכל אחת נקודת מבט חשובה ומעניינת על הלך המופק מסיפור הבריאה.

בבראשית רבה תוהה ר' לוי על גילוי הלב של הקב"ה: "מה טעם גילה לישראל" (בראשית רבה, בראשית, א). אין זה ממנהגו של בורא העולם לתאר בפנינו את נוראותיו ונפלאותיו או להתרברב על הצלחותיו. עובדה היא שאין לנו שום מידע על מה שקרה לפני בריאת העולם למרות קדמותו של ה'. תשובתו של ר' לוי שונה מזו של ר' יצחק. ר' לוי מציג שתיאורי ספר בראשית נועדו להיות מכשיר פולמוסי בידי עם ישראל כשבבוא העת יאמרו לנו הגויים שהארץ היתה בידיהם לפני שכבשנוה מהם, ואנו נוכל להשיב שאת ההיסטוריה המדויקת אנחנו מכירים טוב יותר.

בעומק דרשה זו עומדת תהייה בסיסית על מקורה של זכות הבעלות בעולם. האם הבעלות נקנית ונרכשת באמצעים של הסכמה חוזית, נתינה ורכישה או שמא הבעלות היסודית ביותר בעולם היא דווקא השתלטות כוחנית. ככל שאנו מעמיקים בשאלה זו, ובהנחה שהקב"ה ברא את העולם והוא אינו שייך לאיש, הרי ברור שתחילת התנחלותו של האדם בעולם היה בה יסוד כוחני של כיבוש והתיישבות. "הדא הוא דכתיב (שם) /תהלים קי"א/) לתת להם נחלת גוים וגו', הגיד להם את כל הדורות" (שם). בשונה מתשובת ר' יצחק (שהארץ של הקב"ה והוא ינחיל אותה לזה שהוא חפץ ביקרו). נותרת תשובתו של ר' לוי במגרש ה"ארצי" ובו היא משיבה לטיעוני הגויים. הם טוענים שהארץ שלהם, ואנו נטען שהיא שלנו, וטענתם לבעלות משכתבת את ההיסטוריה ומספרת את תולדות הנחלה והירושה מנקודה נוחה להם, אך שקרית. בזכות הידע המצוי לפנינו בספר התורה אנו יודעים את סדר כל הדורות ולא רק דור אחד לאחור. המוקד בסיפורי בראשית, לשיטת ר' לוי, אינו הבריאה בידי ה' אלא היותו הטאבו ומנהל רישום המקרקעין של העולם.

מדרש אחר מלמד אותנו שבאותה מידה שהקב"ה ברא את העולם, הוא היה יכול לברוא עבורנו עולם נפרד, ארץ נפרדת שבה אין מלחמות. הפנטזיה המושלמת הייתה בהישג יד: "יכול הייתי לבראות לכם ארץ חדשה" (במדבר רבה, מסעי, כג). מדוע אם כן, הקב"ה לא עשה זאת? כמה בעיות צרות ורעות היו יכולות לבוא לידי פתרון! "אלא בשביל להראות לכם את כחי אני הורג את שונאיכם מפניכם ונותן לכם את ארצם לקיים מה שנאמר 'כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גויים'" (שם). הקב"ה לא ברא עבורנו תנאי מעבדה סטריליים. אמנם בתנאי מעבדה מסוג זה אין התמודדויות, מלחמות או שאלות מוסריות, אולם, בתנאים כאלה הקב"ה לא מקבל הזדמנות להוכיח את אהבתו לעם ישראל. הוא לא יכול להיות האביר המושיע. עם ישראל זקוק לראיות שכאלה, לכך שסגולתם שרירה וקיימת וכי הם מושגחים באופן ממשי. על פי מדרש זה "כח מעשיו" איננו כוח של ה' המתגלה בבריאה, אלא דווקא כוח השגחתו המתגלה בכל יום.

פרק קיא בתהילים, הפרק שבו מופיע הפסוק "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גויים", ראוי לתשומת לב ועיון בפני עצמו. הפרק מפאר את מוסריותו של הקב"ה. "הוד והדר פועלו וצדקתו עומדת לעד" "זכר עשה לנפלאותיו חנון ורחום ה'". הפסוקים מדגישים חזר והדגש את פועלו של ה' בעולם ואת הדיוק המוסרי שלו מצד שני.

כולנו יודעים שההימנעות מעשייה מועילה מאד לתדמית. אדם שאינו עושה נראה תמיד טוב, זך וישר. ואילו אדם שעושה בדרך כלל גם שוגה. גם ללא שגיאות, כל מעשה הוא הכרעה בין כמה צדדים אפשריים. כל בחירה היא הכרחה של אופציות מקבילות. העשייה האנושית היא תמיד בחירה בין כמה עניינים שהם נכונים ובני-קיום, וחסרונה הוא חוסר הצדק המתלווה דרך קבע לבחירה זו. ולכן, אדם שעושה בהגדרה עושה עוול.

לא כן הקב"ה, הקב"ה מכוון לאמת המוחלטת. גם מה שנראה כהכרעה הוא גילוי של מוסר מוחלט. "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גויים, מעשי ידיו אמת ומשפט נאמנים כל פיקודיו". למרות שהקב"ה נותן לנו נחלה של עמים אחרים יש בנישול הזה אמת ומשפט. האמת והמשפט הזה נסתרים מעינינו, לעולם לא נוכל להבין כיצד לקיחת הארץ מידי היושבים בה, וכיצד רמיסת זכויות היא מוסרית. אלא אם נאמין שה' ומעשיו ישרים ומדויקים, גם אם אינם בהשגתנו. "ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם תהילתו עומדת לעד".

כל ההסברים שהובאו לעיל מבוססים על עקרון דומה, כולם מקבלים את הפסוק מתהילים כפירוש ותירוץ לתיאורי ספר בראשית ולהבאתם בראשית התורה. והנה, הצמדת פסוקי בראשית לפסוקי תהילים מולידה קשת אפשרויות פרשניות ופרספקטיבות שונות על הקשר שבין הקונפליקט שלנו סביב ירושת הארץ. לפי דעה אחת הבריאה היא הסבר לזכות ה' לפעול בעולם כרצונו גם אם באופן שרירותי, לפי דעה אחרת הבריאה היא תעודה היסטורית על העדר זכויות ירושה וכפירה בעצם קיומן של זכויות אלו, וגם אם אין צדק בזכותנו על הארץ אין בה גם כל בעיה מוסרית, אפשרות שלישית שהצגנו כהסבר הפרק מתהילים מחייבת שירושת הארץ היא אמת ומשפט צדק. מול הניעה בין שרירותי, אפשרי או מוצדק, דעה נוספת ושונה מציגה אפשרות שונה לחלוטין לפיה סוגיית ארץ ישראל היא רק מסווה לדבר האמיתי. סוגייה זו היא הערובה לעצם זכותנו להיות עם סגולה בחיר ה': הבריאה המורכבת ומלחמת הקיום שלנו הנובעת ממנה, הן תכסיסים שנועדו להותיר אותנו במצב לוחמה, תלויים בחסדו של ה'.